

בס"ד, ל' שבט התשפ"ו

מנחות ל"ז - יד שמאל בתפילין, מקום ההנחה ביד ובראש, ודיני מצות ציצית

שאלות:

1. מנחם איבד את יד שמאל במלחמה, האם הוא פטור מתפילין?

דיני יד שמאל בתפילין

הברייתא ממשיכה לדון במחלוקת התנאים מהדף הקודם מה המקור לכך שתפילין מונחות על יד שמאל דווקא:

- **רבי נתן** אומר שלומדים מהפסוק: "וְקִשְׁרָתָם... וְכִתְבָתָם". כמו שהכתיבה נעשית בימין (כי רוב בני האדם כותבים ביד ימין) – ככה גם הקשירה צריכה להיות בימין. ומכיוון שקושרים בימין, היד שקושרים עליה (שמניחים עליה) חייבת להיות שמאל.
 - **רב אשי** אמר שלומדים מהמילה "יְדָכָה" שכתובה עם ה"א בסוף, שדורשים אותה כמו "יד כהה", כלומר היד החלשה (שמאל). **רבי אבא** שאל אולי נלמד שזה דווקא יד ימין, כאילו במקום ה"א כתוב ח"י"ת וזה מדבר על "ידך שבכח" (כי מצאנו פעמים שדורשים ה"א כמו ח"י"ת)? **רב אשי** ענה לו: שלא כתוב ח"י"ת, אלא כתוב ה"א.
 - הגמרא מביאה שהלימוד מהמילה "יְדָכָה" ללמד על יד שמאל, שנוי במחלוקת תנאים. יש שדורשים "יד כהה" – זו שמאל. **ואחרים** אומרים ש"יְדָכָה" בא לרבות את הגידם, והם דורשים שאפילו כשיש יד רעועה או מקולקלת חייבים בתפילין. דעה אחרת אומרת שמי שאין לו זרוע שמאל פטור מהתפילין לגמרי, **ואחרים** אומרים ש"יְדָכָה" בא לרבות את הגידם (שמניח בימין לפי השיטה מקובצת על הדף).
 - הברייתא אומרת שאטר (שמאלי) מניח תפילין בימינו, שהיא היד החלשה שלו. **אביי** מסביר שברייתא אחרת, שאומרת שאטר מניח בשמאל רגילה של כל אדם, מדברת על אדם ששולט בשתי ידיו באופן שווה.
2. בטבריה גדלים תאומים סיאמיים, האם צריכים להניח תפילין של ראש על שני הראשים?

מקום הנחת התפילין ביד ובראש

הגמרא מגדירה את המיקום המדויק להנחת התפילין ביד ובראש,

- **תנא דבי מנשה** אמר: "על יְדָךְ" – זו הקיבורת (השריר הבולט בזרוע שקרוב לכתף). "בין עֵינֶיךָ" – זה הקדקוד. **דבי רבי ינאי** הסבירו שהכוונה למקום שבו מוחו של תינוק רופס (רר, איפה שאין עצם).
- **פלימו** שאל את **רבי**: אדם שיש לו שני ראשים, על איזה מהם הוא מניח תפילין? **רבי** כעס על השאלה שנראתה לו כמו בדיחה או זלזול, ואמר לו או שיקום ויצא לגלות או שיקבל עליו חרם (שמתא).
- ואז בזמן שדנו בזה, הגיע אדם וסיפר ל**רבי** שנולד לו תינוק בכור עם שני ראשים, ושאל כמה כסף עליו לתת לכהן לפדיון הבן. ואז הגיע ההוא סבא ופסק שעליו לתת עשרה סלעים (חמישה לכל ראש).

- הגמרא מקשה מדברי **רמי בר חמא**, שלמד מהמילה "אך" (בפסוק "אך פדה תפדה את בְּכוֹר הָאָדָם") שיש בכור שאינו נפדה, והוא תינוק שנהרג בתוך 30 יום, לא מסתכלים מה היה קורה אילו היה חי, ותינוק עם שני ראשים בוודאי לא יכול לחיות ונחשב כטרפה! הגמרא מתרצת שפדיון הבן שונה, כי התורה תלתה את החיוב בגולגולת ("חֲמִשָּׁת חֲמִשָּׁת שְׁקָלִים לַגִּלְגֻלֹת"), ומכיוון שיש כאן שתי גולגולות הוא חייב עליהן כל עוד הוא חי.
 - הגמרא מבררת מהן המקורות למיקום של תפילין ביד ובראש, ושואלת, מנין ש"על ידך" הוא המקום הגבוה בזרוע (קיבורת) ולא כף היד:
 - הברייתא לומדת מהיקש לתפילין של ראש (כמו שבראש מניחים במקום גבוה, ככה גם ביד).
 - **רבי אליעזר** לומד מהפסוק "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ" – לך לאות ולא לאחרים לאות, כלומר במקום המכוסה בבגד שרק אתה רואה אותו.
 - **רבי יצחק** לומד מהפסוק "וְשָׂמֶתֶם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים עַל לְבַבְכֶם... וְקִשְׁרֶתֶם" – שההנחה צריכה להיות כנגד הלב (שזה בקיבורת). **רבי חייא ורב אחא בריה דרב אויא** היו מדייקים להניח ממש מול הלב.
 - **רב אשי** ישב לפני **אמימר** וראה את התפילין של **אמימר** מבעד לקרע בשרוולו (שהיה לו בגלל פצע שהיה לו בקיבורת). **רב אשי** שאל אותו אם הוא לא סובר שזה צריך להיות "לך לאות ולא לאחרים"? **אמימר השיב** שהפסוק בא לקבוע רק את מקום ההנחה (שהיה במקום שמוסתר בדרך כלל), אבל זה לא פוסל אם הן נראות.
 - והגמרא מבררת גם מנין ש"בין עיניך" הוא בגובה הראש (קדקוד) ולא בין העיניים ממש:
 - הברייתא לומדת מהפסוק "וְלֹא תִשִּׂימוּ קִרְחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמֵת". כמו ששם מדובר במקום שבו יש שיער (שאפשר לעשות בו קרחה), ככה גם בתפילין מניחים במקום שיער ולא במצח.
 - **רבי יהודה** לומד מהיקש ליד; כמו שביד מניחים במקום שיכול להיטמא בנגע צרעת אחד (שער לבן בבשר), ככה גם בראש מניחים במקום שיכול להיטמא בנגע אחד (שער צהוב בנגעי ראש וזקן). זה מוציא את המקום שבין העיניים ממש, שבו יש גם בשר (נגע של שער לבן) וגם שיער גבות (נגע של שער צהוב).
3. שלמה גילה בתפילת שחרית בשבת שאחת הציציות בטלית שלו פסולה, מה הוא צריך לעשות?

דיני מצוות ציצית

- המשנה הביאה מחלוקת האם ארבע הציציות הן מצווה אחת או ארבע מצוות נפרדות:
 - **תנא קמא** אומר: ארבע הציציות מעכבות זו את זו, כי ארבעתן הן מצווה אחת שלמה.
 - **רבי ישמעאל** אומר: ארבעתן הן ארבע מצוות נפרדות (ואינן מעכבות זו את זו).
- והגמרא מביאה שלוש דוגמאות לנפקא מינה להלכה בין השיטות:
 - **רב יוסף אמר**: האם מותר לשים ציצית של צמר על סדין פשתן (שזה שעטנז). לדעת **תנא קמא**, אם חסרה ציצית אחת, אין כאן מצווה והבגד הוא שעטנז שאסור מהתורה.

לדעת **רבי ישמעאל**, גם כשחסרה ציצית יש מצווה בשלוש הנותרות, ולכן המצווה דוחה את איסור השעטנז.

- **רבא בר אהינא אמר**: שלדעת **תנא קמא**, המצווה היא רק בארבע כנפות. לדעת **רבי ישמעאל**, כיוון שכל כנף היא מצווה בפני עצמה, יש לשים ציצית גם בכנף החמישית.
- **רבינא אמר**: **שרב הונא** אמר שהיוצא בשבת בטלית שאינה מצוייצת כהלכה, חייב חטאת. ולכן לדעת **תנא קמא**, אם חסרה ציצית אחת, שאר הציציות הן "משוי" (משא) שאסור בטלטול. לדעת **רבי ישמעאל**, כיוון שיש בהן מצווה, הן נחשבות חלק מהבגד וזה לא "משוי".

○ הגמרא דנה בנסיונות לשנות את צורת הבגד:

- **רב שישא בריה דרב אידי אמר** שמי שחתך פגימה בפינת הגלימה (כדי שתיראה כמו שתי כנפיים) – לא נפטר מהמצוה ורק הפך אותה לטלית בעלת חמש כנפות שחייבת בציצית לדעת כולם.
- **רב משרשיא אמר** שמי שקיצר את הבגד על ידי זה שקפל וקשר את האורך שלו ושם בקצה החדש שלו ציצית – לא עשה כלום. הבגד נחשב מותר (פתוח) וזה כאילו עשה את הציצית באמצע הבגד (ולא בכנף).
זה דומה לדין של "חמתות צרורות" (נודות שקושרים אותם בתחתית שלהם) שלא נחשבים כלי כי הקשר נחשב פתוח והתוכן יכול ליפול, חוץ מנודות של ערביים שהם רגילים בזה כקשר קבוע.

- **רב דימי מנהרדעא אמר** (לפי הפירוש השני של רש"י) שאם אדם קיפל את כנפות הבגד ותפר אותן כדי להיפטר ממצוות ציצית – הוא לא עשה כלום. כל עוד הוא לא חתך את החלק המקופל, הבגד עדיין נחשב כבעל ארבע כנפות וחייב בציצית.

○ הגמרא מביאה מעשה **שרבינא** הלך אחרי **מר בר רב אשי** ב"שבתא דריגלא" (שבת שדורשים בה בהלכות הרגל, 30 יום לפני הפסח או סוכות). **רבינא** ראה שנפסקה אחת הציציות של **מר בר רב אשי** אבל שתק עד שהגיעו הביתה.
כשנודע ל**מר בר רב אשי**, הוא אמר שהיה צריך לומר לו מיד, ואז הוא היה משליך את הטלית (כי ללא ארבע ציציות אין מצווה, והשאר הם "משא" ברשות הרבים).

- הגמרא **מקשה**: הרי "גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה"? (ולפי זה היה מותר להמשיך ללכת). **רב בר שבא** (לפני **רב כהנא**) הסביר שהדין הזה נאמר רק בעבירות מדרבנן (שעוברים עליהן בלאו של "לא תסור" ממה שהורו חכמים), אבל איסור דאורייתא כמו טלטול ברשות הרבים לא נדחה.

○ גרסה שנייה למעשה (בתחילת הדף הבא): יש אומרים **שרבינא** סיפר לו מיד בדרך, ו**מר בר רב אשי** לא הוריד את הטלית בגלל כבוד הבריות.
והגמרא **מקשה** איך **מר בר רב אשי** עבר על איסור שבת מחמת כבוד הבריות? הגמרא **מתרצת** שזה היה בכרמלית, ולכן הטלטול שם הוא רק איסור דרבנן, ואיסור דרבנן נדחה מפני כבוד הבריות.

הדרן עלך הקומץ